

Két nagy trauma

Két nagy trauma árnyékolta be az ezredelő Hítel-szerkesztőségének amúgy derűs mindennapjait: a trianoni országvesztés fájdalma és a rendszerváltoztatás miatti csalódottság. Talán senki sem akart teljes mélységében belegondolni közülünk: az immár százéves nemzeti gyász, illetve a minőségi megújulás mára már – formálisan is testet öltött – harmincéves illúziója voltak azok a szellemi feltételek, amelyek életre hívták, majd az évek során muníciót adtak a lapnak. Hiszen ha nincs a világháborús vereség utáni országdarabolás, akkor nem beszélhetnénk a kisebbségi sorsba szorult „véreinkért” való kiállásról, az egymáshoz tartozásnak a hatalmi erőszakkal dacoló hitéről, nem születik meg Illyés Gyula ötágú síp metaforája, nem fogalmazódik meg a határok feletti nemzetegyesítés nemes eszméje. S ha nem köszönt volna vissza minduntalan az a keserűség, amely előntötte a rendszerváltás folyamatában tevőlegesen résztvállaló irodalmárok tudatát és lelkét, amikor az ország mentális és morális állapotára, illetve saját sorsuk alakulására gondoltak.

Mi volt a baj?

Már idejekorán nyilvánvalóvá tették az érintettek. Idézzük fel Nagy Gáspárnak a „Cs. S. betegágyánál” írott versének, az *Éjjel a megváltó hó* sorait: „...a szenvedés gyökerét kereste / amikor azt mondta: a diktatúrát / a tiltásokat el lehetett ép lélekkel viselni / de ezt az elmúlt tizenöt évet... / az árulások csalódások hegyláncai alatt / össze lehet roskadni...” Vagy emlékezzünk rá, mit panaszolt *A történet vége* című költeményében:

Sikerült mindent elkövetnünk
Mindent amire elleneink
Legszebb álmaikban sem gondolhattak
Sikerült sikerült hát vivát vivát
Egymást elárulni földadni hátba szúrni

Nem volt könnyű de sikerült
Saját erőnkéből beletalálni
A nagy semmi remegő közepébe
Akár ki is húzhatnánk magunk
Csak az erősen deformálódott
Gerinc ne fájna annyira
S ne hallanánk a csigolyák közti mész
Irgalmatlan robajlásait

Gondoljunk Csoóri Sándor vallomására: „Legtisztességesebb, ha kijelentem: engem az első körben kiütött a »demokrácia«” (*Forgácsok a földön*). Önmagával is kegyetlenül őszinte láttelelére, amikor a megvalósult demokrácia eredendő bűnéről beszélt, mivel a diktatúrában gyökerezőnek látta, ugyanis nem volt erkölcsi számonkérés, tisztázás, ezért az erkölcsi és szellemi megújulás hiányából eredeztette az új rendszer minden züllöttségét és képmutatását. Véleménye szerint a demokratikus berendezkedéssel a nemzeti megosztottság erősödött, a politika uralmával egyoldalúvá vált a közélet, a magyar értelmiség szétszakította önmagát, ellenséges táborait már csak a nyelv közös használata tartotta laza kapcsolatban. A lemásolt nyugati demokráciák a magas rendű közép-szer rendjét hozták el, s a szellemtelen érdek irányította mindennapjainkat. S hová lett a költők személyes hite a magyar művelődésben való otthonra találásukról, saját fontosságukról és méltóságuk megőrizhetőségéről? A politika viharába keveredett, a nyers érdekek között eszmékkel boldogulni kívánó értelmiségi szerepével való szembesülésben Csoóri kegyetlen volt önmagával szemben: „A szabadság hagyományos, filozófiai és társadalmi kérdéseivel ilyen viszonyok között csak a lemaradók vitatkozhatnak. Akiket, időn túl, csupán a neveltségesség tart életben” (*Forgácsok a földön*) – rajzolja meg saját torzképét is. Ki merne vele akár csak utólagosan is vitatkozni? A politika átlépett rajta és társain, az irodalmi értékrendből éppen kiszorították volna őket – és ezt semmilyen díj vagy kitüntetés nem orvosolhatta.

Ha nincs tragédia és kiábrándulás, akkor nincs az az ethosz, amely a magyar kulturális nemzettudat erejére támaszkodva képzelte el az emelkedő nemzet Németh László-i igényének és elvárásának a megvalósítását – amit a *Hitel* akart. S mindez csak részben a „nekünk Mohács kell” közhellyé vált igazsága. Többről van szó! Az élet reménytelenségével szemben egy olyan típusú ellenkezésről, amely a kifosztottsággal szemben a közös kognitív és spirituális tartalmaktól reméli az emberi tartás és cselekvés értelmét. Nem arról van szó, hogy „extra Hungariam non est vita, si est vita, non est ita” vagyis hogy Magyarországon kívül nincs élet, ha mégis van élet, az nem olyan. Elsődlegesen nem az országról, hanem a tudatról beszéltek. A Széchenyi-féle szellemi alkotmányról, amely a közös lelkeséggel és műveltséggel kötötte össze fennmaradásunk esélyét. Ennek a szellemi alkotmánynak kellett volna a primátus, hogy fundamentuma lehessen az államépítő alkotmányozásnak. Hogyan is írta Csengey Dénes

a *Világtalan országban*? „Azt tartom ugyanis, hogy Európát, nemzeti kultúránk örökös fölöttes énjét nem érdeklik a buzgó tanítványok, a fürge utánzók, a hűséges követők. Csak a megformált, erős, új minőségek érdeklik. Azt tartom, hogy ha nem merünk saját múltunkban és jelenünkben, saját történelmünkben, politikánkban és kultúránkban, s saját jövőutópiánkban elmélyedni, ha nem vesszük a bátorságot arra, hogy a nemzet belső kötéseinek helyreállításán munkálkodjunk, hát maholnap lezuhanunk Európáról, mint egy odakent, mállott vakolat.”

Ki lehet-e dobni megunt kacatként ezt a fenn nevezett „felettes ént”?

Vajon hányakban világosodott meg a felismerés: a kettős évforduló mennyire összetartozó? Ha Trianonról és a rendszerváltásról váltunk szót, akkor a magyar államisághoz tapadó vágyainkról, kéréseinkről és követeléseinkről árulunk el sokat. S a magyar államnak történelmi környezete Európa – ha tetszik, ha nem. S ha 1990-ben még áhított célként derengett a ködös látóhatáron, s ma már a független Magyarország ellenségeként kerül elő a politikai retorika eszköztárából – akkor is viszonyítási pont. Trianon egy világegés utáni európai rendezés része. Brutálisan igazságtalan és kegyetlen, de európai kulturális kötédeink jelen időnkig töretlenek. A múltban a háborúkat, a nacionalista egymásnak feszüléseket, a politikai ellenségeskedéseket legjobbaink koponyáiban felülírta a művelődés. Az állami szuverenitás mindenk fölé, szent szférákba emelése kiapadhatatlan forrása az örökös magyar frusztrációnak, mert folytonosan ellenérdekkel szemben kell érte küzdeni – általában kevesebb, mint több sikerrel.

Sorjázthatók a felvetések.

Minden magyarnak egy közös államban kellene élnie? De hát ez lehetetlen, hacsak nem települnek Magyarországra a jelenleg még a szülőföldükön élők. A szuverén nemzetállam a nemzeti lét kizárólagos feltétele? Történelmünk tapasztalata szerint nem így van. Nemzeti „nagylét” egyenlő állami „nagylét”? Mit kezdjünk akkor a reformkorral?! A független, önrendelkező saját ország egy nemzeti közösség legnagyobb műve? Széchenyi István, Eötvös József, Deák Ferenc, Németh László nem így vélte. Az univerzálisan használható anyanyelv és a saját kultúra az netán? Oldalakon lehetne sorolni a neveket, akik ezt valótták.

Lássuk bele talán a hajdani Hitel-szerkesztők csalódottságába – a nemzeti egység megvalósíthatatlanságának kényszerű tudomásulvételébe, a személyes háttérbe szorulás egyre nyilvánvalóbb tapasztalatába, a beletörődésbe a ténynek: a politikának a kultúrával szemben erőfölénye van – a kulturális nemzettudat vereségét a hatalmi érdektől és az individuális önzéstől? A diadalmas állameszme és a fogyasztói tömegkultúra szimbiózisa tökéletes elegy? A „nemzetépítő állam” értéktudata és hierarchiája vajon azonos-e a kiveszőben levő kulturális nemzettudatával? Bár még az is előfordulhat, hogy néhai társaim saját kiszolgáltatott helyzetük foglyaiként a maguk csalóka fénytörésében látták a valóságot. Trianon drámájának sötét monolitja egynemű, de lehet, hogy a rendszerváltozás

folyamata sikertörténet? Ha nemzeti szempontból nem is látszott sokáig annak, de – nyilván – akadhatnak egyéb aspektusok is.

Trianonban nem egy szuverén nemzetállam veszett oda, hanem a történelmi Magyarország: a dicső magyar történelmi múlt nosztalgiája, a közép-európai dominancia utolsó rekvizituma. Létrejött helyette egy önálló nemzetállam, amely önmagát csonkának és boldogtalannak érezte, és deklarált célja volt a revízió. A második világháború után pedig még a függetlenség is elveszett, s maradt egy 1956 után ismét megtört, mégis magát némi szolid jólétért és kiszámíthatóságért konszolidálni és elnyomni engedő nép – nemzet helyett. A nyolcvanas évek rendszerellenes mozgolódásaiban egyszerre volt jelen a polgári szabadságért való küzdelem, a nyugat-európai modellhez való feltétlen csatlakozás és a szabad, sajátosan magyar (állam)fejlődés gondolata – a harmadik, a magyar út visszatért kísértése, hogy nemzeti ideál, jelleg és a történelmi szükségyszerűség a szorosan összetartozó művelődésben és államiságban harmóniába kerülhet. Esetleg a politikai lojalitás nem gyúri maga alá az értékteremtő munkát, a hivatalnok nem fontosabb, mint a gondolkodó értelmiségi...

Az eddigiek mellett két kérdés maradt a végére:

Kedves Szerző, Te mit vársz az államtól? S vajon ő mit vár(hat) Tőled...?

